

Ярина Вовк

кандидатка історичних наук,
провідна наукова співробітниця
відділу новітньої історії України,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Keywords:

*Ancient History of Oriental Peoples, Lesia Ukrainka, Olha Kosach-Kryvyuniuk,
rare books, first edition, second edition,
the first Ukrainian-language textbook, rare edition.*

Yaryna Vovk

Candidate of Historical Sciences (PhD),
Leading Researcher,
Department of Modern History of Ukraine,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**РІДКІСНІ ВИДАННЯ 1918 РОКУ
У БІБЛІОТЕЧНОМУ ФОНДІ НМІУ**

**RARE PUBLICATIONS OF 1918
IN THE LIBRARY FUND OF THE NMHU**

Анотація

У статті розглянуто актуальність першодруків із зібрання бібліотеки НМІУ не лише для дослідницьких, а й колекційних та виставкових цілей. У цьому контексті досліджено перше та друге видання підручника Лесі Українки «Стародавня історія східних народів», опублікованих 1918 р. Проаналізовано літературу та джерельну базу із проблеми. Виявлено, що обрані для розгляду авторкою розвідки два видання з бібліотеки НМІУ не потрапляли в дослідницьке поле. Відстежено появу та рух цих книжок у книгозбірні. Окреслено можливості застосування означених видань у дослідницькій та виставковій роботі.

Ключові слова:

стародавня історія східних народів, Леся Українка, Ольга Косач-Кривинюк, рідкісна книга, першодрук, друге видання, перший підручник українською мовою, рідкісне видання.

Abstract

The article considers the relevance of the first editions from the collection of the NMHU Library not only for research, but also for collection and exhibition purposes. In this context, the first and second editions of Lesia Ukrainka's textbook «Ancient History of Oriental Peoples», which were published in 1918, are studied. The sources and secondary literature on the problem are analyzed. It has been revealed that two first editions from the Library of the NMHU, which were chosen for this study, have not been investigated. The emergence and way of these books into the libraries were discovered. The possibilities of using of these books in research and exhibition work are outlined

Нині роль книг та друкованої літератури змінюється. Часто паперова книжка перетворюється на об'єкт інтелектуального епікурейства. Адже взяти її до рук та без поспіху читати в сучасному світі прискорених подій означає зупинитися, абстрагуватися від загального інформаційного потоку й відпочити.

Рідкісні книги та стародруки й надалі залишаються джерелами історичних досліджень, предметами мистецтва, музейними об'єктами та об'єктами зацікавлення колекціонерів. Дослідники ХХІ ст. здійснюють переоцінку видань, опублікованих протягом ХІХ – першої чверті ХХ ст. Адже рідкісні книги – це багатозначне, дещо умовне визначення певних категорій видань, які насамперед характеризуються незначною кількістю збережених примірників. Розширюються значення та хронологічні межі дефініції «рідкісна книга»¹. За сучасним українським законодавством, до рідкісних книг належать не лише стародруки. Рідкісними вважаються й книги, видані українською мовою у період до 1922 р. Відповідні зміни було закріплено в законодавчих актах, які визначають порядок формування Державного реєстру національного культурного надбання в Україні² (далі ДРУ).

Донедавна такі книжки ще були об'єктами пересічного користування читачів. Їх і надалі продовжують тримати на балансі у бібліотеках, не пристосованих для зберігання рідкісних видань. У добу Української революції 1917–1921 рр. відбулося збільшення кількості друкарень та видавництв, зростання обсягів видання українського друкованого слова. Натомість після 1922 р. розпочалося нищення української книги як внаслідок насадження панівної комуністичної ідеології, так і через небалість хранителів чи незнання справжньої цінності таких видань. Відтак книжки, опубліковані українською мовою упродовж 1917–1921 рр., дедалі частіше набувають статусу рідкісних видань.

¹ Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут української кнги. – Київ: НБУВ, 2004. – С. 213, 215.

² Про затвердження Порядку відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання. Наказ Міністерства культури України № 437 від 14.06.2016 р. [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0936-16#Text> (дата звернення: 01.02.2022).

Об'єктом нашого дослідження є фондові зібрання Національного музею історії України (далі НМІУ) та бібліотеки НМІУ (далі Бібліотека). Предметом дослідження є процес трансформації внутрішнього статусу видань із бібліотечних одиниць на музейні експонати. В цьому контексті метою розвідки є дослідження унікального підручника Лесі Українки – «Стародавня історія східних народів», написаного українською мовою та двічі виданого протягом 1918 р.³. У статті ми свідомо уникаємо опису змісту книжки, оскільки це виходить за межі поставлених нами завдань.

Відповідно, нашими завданнями є:

- вивчити попереднє залучення до наукового обігу першодруку та другого видання «Стародавньої історії східних народів» Лесі Українки;
- відстежити появу книжок у Бібліотеці, послуговуючись наявною джерельною базою;
- окреслити застосування підручника в дослідницькій площині та як рідкісної книги;
- позначити можливості застосування книжок у виставкових процесах.

Хронологічними межами нашого дослідження є доба Української революції 1917–1921 рр. Адже саме в цей період у країні розгорнулася активна видавнича діяльність, завдяки якій публікувалися книги українською мовою.

Дедалі частіше перед сучасними дослідниками постає проблема недосяжності першодруків. У нашому випадку йдеться про україномовні видання 1917–1921 рр. Обрана нами до розгляду «Стародавня історія східних народів», видана Ольгою Косач-Кривинюк, є першодруком, хоча й не прижиттєвим виданням, авторства Лесі Українки. Перше та друге видання «Стародавньої історії...» зберігаються у Бібліотеці, тому ми їх розглядаємо в одному комплексі. Наше дослідження набуває особливої актуальності з огляду на те, що обидві книжки є малодоступними для кола дослідників.

Детальні розвідки щодо примірників «Стародавньої історії...» із книгозбірні НМІУ не здійснювалися, що також засвідчує новизну та підтверджує актуальність нашого дослідження. Бібліотеку НМІУ можна назвати справжньою скарбницею рідкісних видань. Її юридична документація – інвентарні книги (далі ІК), є свідченням минулої епохи ХХ ст., протягом якого формувалися книжкові фонди. Кожна ІК має дату формування, а реєстраційні записи в них теж є здебільшого інформативними.

³ Українка Леся. Стародавня історія східних народів. – Вид. 1. Наклад Ольги Косач-Кривинюк. – Катеринослав: Друкарня І. Вісмана та І. Мордхілевича, 1918. – 252 с.; Її ж. Стародавня історія східних народів. – Вид. 2. Наклад Українського видавництва в Катеринославі, № 35. – Катеринослав: Друкарня І. Вісмана та І. Мордхілевича, 1918. – 252 с.

Перше і друге видання «Стародавньої історії...» зареєстровані в ІК Бібліотеки⁴ та є джерелами нашого дослідження. Впродовж 1944–1948 рр. НМІУ мав назву Державний історичний музей (далі ДІМ). Відповідно книгозбірню називали бібліотекою ДІМ. Тому в наших посиланнях інвентарні книги зазначені як ІК бібліотеки ДІМ.

Вивчення життя та творчості Лариси Петрівни Косач (Косач-Квітки), відомої під псевдонімом Леся Українка, розпочалося майже відразу після її смерті 1913 р., вони стали об'єктом зацікавленень як сучасників письменниці, так і дослідників наступних років. Особистість та творчість Лариси Косач-Квітки є багатограними, тож протягом століття їм присвячували чимало праць. Автори досліджували опубліковану та неопубліковану літературну спадщину Лесі Українки, її поетичну, фольклорну, філософську, епістолярну складові. Біографію письменниці вивчали як окремо, так і в контексті творчості. Серед дослідників творчості Л. Косач-Квітки є чимало тих, чия наукова та публіцистична спадщина нині також є об'єктом вивчення науковців. Йдеться про М. С. Возняка⁵, Д. Донцова⁶, М. О. Драй-Хмару⁷, М. Зерова⁸, Л. Є. Підгайного⁹, Б. В. Якубського¹⁰ та ін. Ці дослідники започаткували академічне вивчення життя та творчості Лесі Українки, що формувалося упродовж першої половини ХХ ст. Зокрема, у Бібліотеці міститься неповне зібрання у п'яти томах, видане протягом 1951–1956 рр.¹¹

Попри опублікований у ХХ ст. значний масив поетичних творів та прози Лесі Українки, її підручник «Стародавня історія східних народів» із різних причин залишався невідомим широкому загалу. Лише у ХХІ ст. його видали як у паперових, так і в електронних виданнях.

2008 р., до 90-річчя першої публікації «Стародавньої історії...», з'явилося друком репринтне видання з ілюстраціями¹². Останнім та най-

⁴ Бібліотека Державного історичного музею (далі Бібліотека ДІМ). – Інвентарна книга № 1 [рукопис]. – Київ, 1944–1946. – С. 14; Бібліотека ДІМ. – Інвентарна книга № 3 [рукопис]. – Київ, 1948. – С. 1.

⁵ Возняк М. С. Першодруки Лесі Українки // Наукові записки Львівського державного університету. Літературно-критичний збірник. – Т. 19, вип. 1. – 1951. – С. 20–51.

⁶ Донцов Д. Поетка українського рісорджієнта (Леся Українка). – Львів: Друкарня Наукового товариства ім. Т. Шевченка, 1922. – 48 с.

⁷ Драй-Хмара М. Леся Українка: життя і творчість. – [Київ]: Держвидав України, 1926. – 156 с.

⁸ Зеров М. Українське письменство / Упоряд. М. Сулима; післям. М. Москаленка. – Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 1301 с.

⁹ Підгайний Л. Леся Українка: популярний критико-біографічний нарис / Ред. Я. Савченко. – Харків-Київ: Державне вид-во України, 1929. – 88 с. (серія «Популярні нариси про українських класиків»).

¹⁰ Радько А. В. Борис Якубський – дослідник, текстолог і видавець Лесі Українки: дис... канд. філол. наук (доктора філософії). Спец. 10.01.01 – українська література / Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Київ, 2019. – 240 с.

¹¹ Українка Леся. Твори: у 5-ти томах / [Ред. кол.: П. Г. Тичина (голова) [та ін.]. – Київ: Держлітвидав України, 1951–1956.

ґрунтовнішим стало видання 2021, ювілейного, року – до 150-річчя від дня народження письменниці. Його здійснила команда вчених Волинського національного університету імені Лесі Українки та низки інших наукових закладів України. 14-томник творів Лариси Косач-Квітки з'явився у паперовому та електронному вигляді. Він є повним виданням спадщини письменниці, включно з чернетками¹³.

«Стародавня історія...» стала бібліографічною рідкістю та не перевидавалася повністю, однак історики часто зверталися до цього підручника. Певний час він не потрапляв у сферу досліджень істориків та літературознавців, яких мав би зацікавити переклад українською джерел зі східних мов, зроблений Лесею Українкою. Протягом ХХ ст. відбувалося поступове залучення підручника в дослідницький обіг. Український літературознавець та архівіст В. Міяковський опублікував 1919 р. свою рецензію на книжку в «Літературно-науковому віснику»¹⁴. 1923 р. в Німеччині окремим виданням з'явився вступ зі «Стародавньої історії...» за редакцією Д. Антоновича¹⁵.

Частину праці Лесі Українки, зокрема «Гімни Рігведи», опублікував В. П. Шаян, український санскритолог та релігієзнавець, який жив та працював поза межами України¹⁶.

Тематика сходознавчих студій Л. Косач-Квітки залишається предметом зацікавленості сучасних сходознавців, зокрема О. Д. Огнєвої – авторки понад 400 друкованих праць зі сходознавства¹⁷.

Серед досліджень, присвячених життю Лариси Петрівни, варто виокремити документальну роботу «Лєся Українка. Хронологія життя і творчості». Упорядниця книжки, сестра письменниці Ольга Косач-Кривинюк, опублікувала матеріали із сімейного архіву. Видання стало результатом багаторічної праці не лише з родинним архівом, а й епісто-

лярною спадщиною Лесі Українки. Книжку видали 1970 р., вже після смерті її упорядниці¹⁸. Це була не єдина праця Ольги Петрівни з таким спрямуванням, зокрема, найпершою сестра письменниці упорядкувала та опублікувала «Стародавню історію східних народів».

1918 р. означений підручник видали двічі. Перше видання О. Косач-Кривинюк здійснила власним коштом у Катеринославі у друкарні «І. Вісман та І. Мордхілевич»¹⁹. **(Рис. 1)**

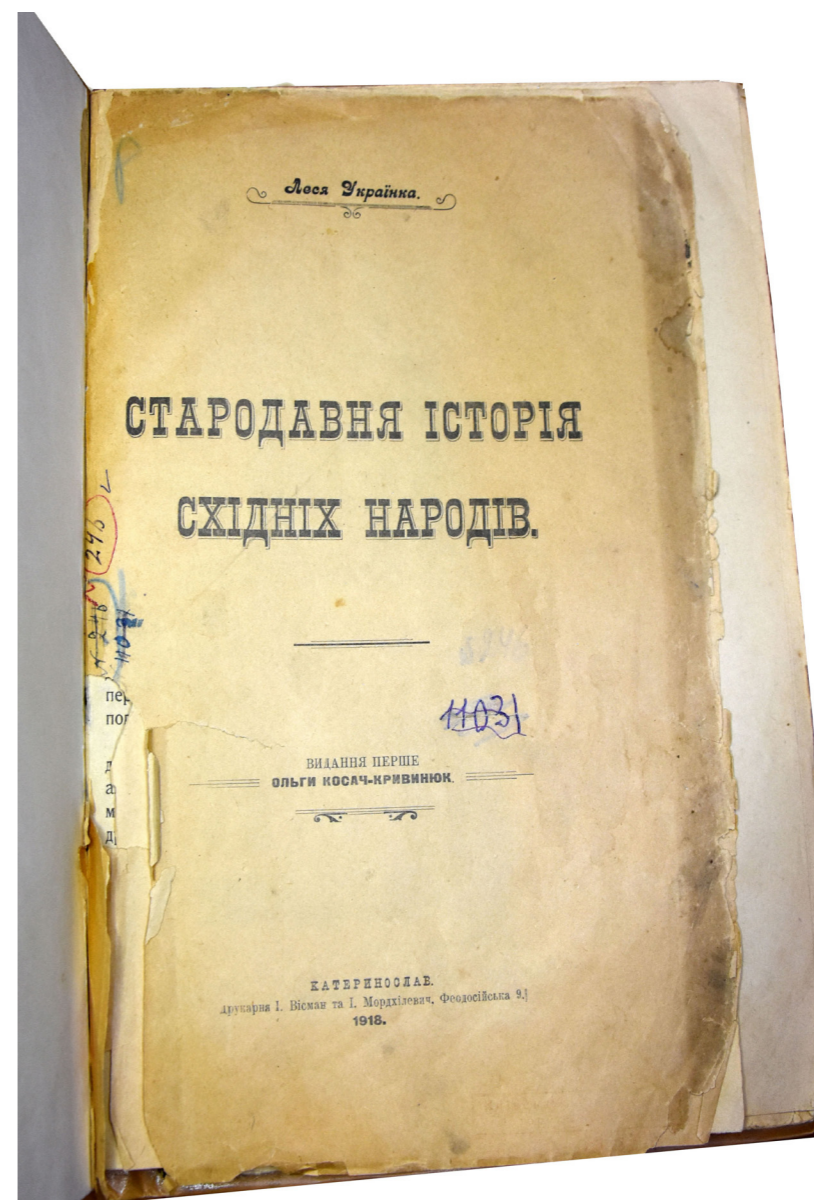

Рис. 1.
Титульна сторінка праці Лесі Українки «Стародавня історія східних народів». Видання перше Ольги Косач-Кривинюк. Катеринослав, 1918 р. Із фонду бібліотеки Національного музею історії України

¹² Українка Лєся. Стародавня історія східних народів. [Текст, репринтне видання] / Упоряд., підгот. текстів та іл., комент., примітки О. Огнєва, Н. Сташенко. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. – 256 с., XLVIII: іл.

¹³ У безплатному доступі з'явилася повне зібрання творів Лесі Українки [Електронний ресурс]: Нова українська школа. – Режим доступу: <https://nus.org.ua/news/u-bezkoshtovnomu-dostupi-z-yavylos-rovne-zibrannya-tvoriv-lesi-ukrayinky/> (дата звернення: 15.02.2022).

¹⁴ Міяковський В. Лєся Українка «Стародавня історія східних народів» [Рецензія] // Літературно-науковий вісник. – Т. LXXII: Річник ХХ, Кн. I. – Львів: Друкарня Наукового товариства ім. Т. Шевченка, 1919. – С. 126–127.

¹⁵ Українка Лєся. Первісні люде: світ, відомий давнім людям / За ред. Д. Антоновича. – Ляйпциг: Друкарня К. Г. Редера, 1923. – 20 с.

¹⁶ Шаян В. П. Переклад Гімнів Рігведи і духовний світ Лесі Українки // Віра предків наших. – Т. 1. – Гамільтон: Об'єднання українців Рідної Віри, 1987. – С. 663–701.

¹⁷ Огнєва О. Д. Лєся Українка та її «Стародавня історія східних народів». Історія створення і побутування / [Уклад. та відп. ред. О. Петренко]; Одеський будинок-музей ім. М. К. Реріха, Український культурний центр при Посольстві України в державі Ізраїль. – Одеса: Астропринт, 2021 (серія «Спадщина України», вип. 6). – С. 40–44.

¹⁸ Косач-Кривинюк О. Лєся Українка. Хронологія життя і творчості = Lesya Ukrayinka. Chronology of life and creative work / Ред. П. Одарченко; Українська вільна академія наук у США. – Нью-Йорк: [Друком вид-ва спілки «Гомін України»], 1970. – 923 с., [13] арк. іл.

¹⁹ Українка Лєся. Стародавня історія східних народів. – Вид. 1...

Прикметно, що друге видання з'явилося також у Катеринославі, в тій самій друкарні. Однак видавцем стало вже «Українське видавництво»²⁰.
(Рис. 2)

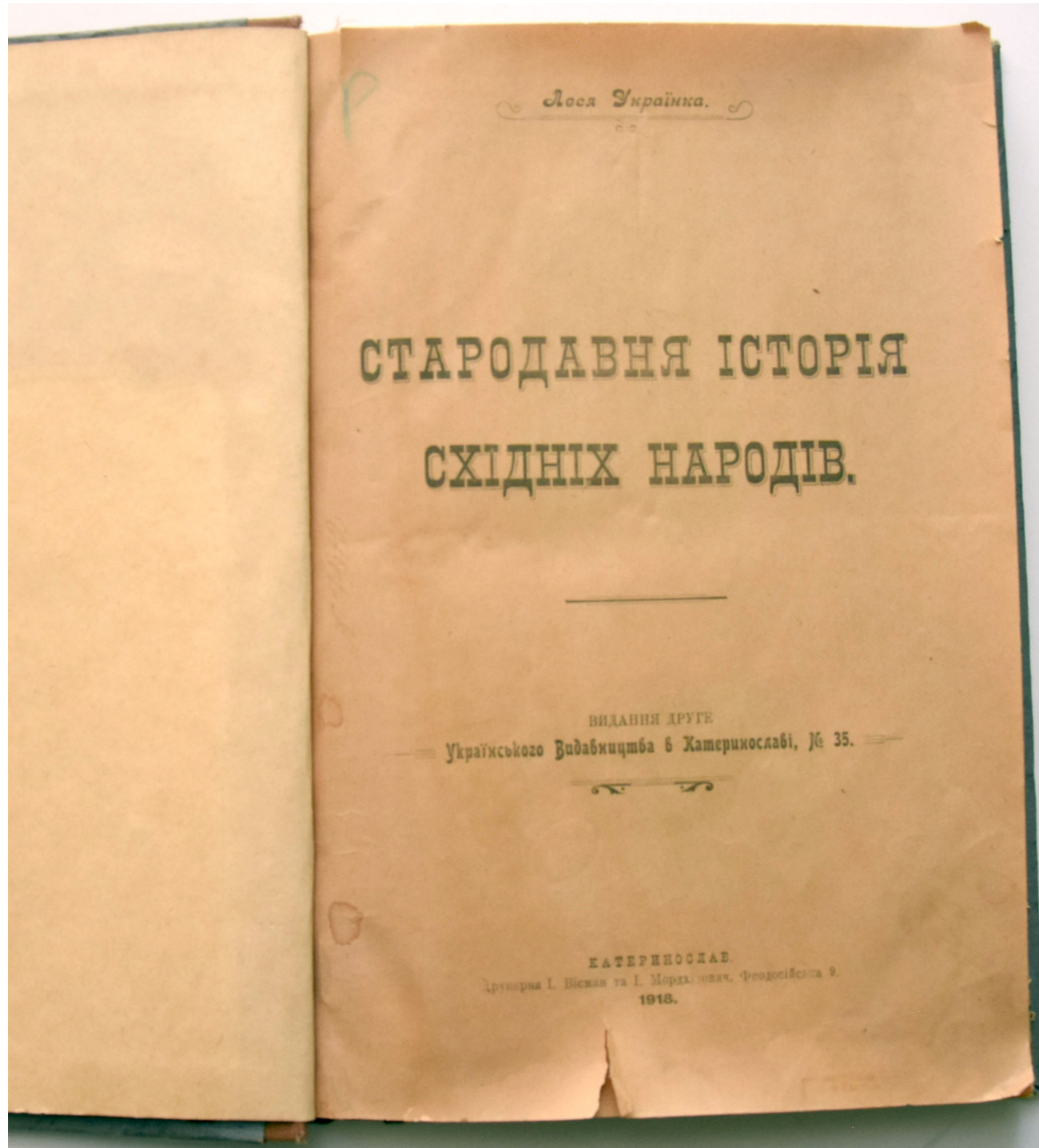

Рис. 2.
Титульна сторінка праці Лесі Українки «Стародавня історія східних народів». Видання друге Українського видавництва в Катеринославі, № 35. 1918 р. Із фонду бібліотеки Національного музею історії України

На думку дослідників книжкової справи в Україні 1917–1921 рр., близько 75% книжок, опублікованих у Катеринославі протягом 1918 р., вийшло українською мовою. Діяли 13 видавництв, серед яких чільне місце посідало «Українське видавництво в Катеринославі», засноване Є. С. Вировим (до кінця 1918 р. діяло в губерніальному місті) як найбільший видавничий осередок губернії. 1918 р. видавництво мало власну друкарню та книгарню під назвою «Україна»²¹.

У місті діяло ще одне видавництво з тією самою назвою – «Українське видавництво А. Кащенко в Катеринославі», в якому письменник Адріан Кащенко видавав і перевидав як власні твори, так і твори українською мовою загалом²². Підприємству належав склад та чотири друкарні. Обидва видавництва здебільшого видавали книжки українською мовою та для їхнього поширення користувалися книгарнею «Україна». Саме через подібність назв, розташування та хронологічний збіг дослідникам складно визначити, в якому саме видавництві з'явилася «Стародавня історія...». Ми вважаємо, що її друге видання відбулося в «Українському видавництві А. Кащенко». Адже саме для книжок цього видавництва було характерне нумерування та друкування у друкарні «І. Вісман та І. Мордохівич».

Обидва видання є майже однаковими й за своїми фактичними розмірами. Так, висота першого видання становить 25,5 см, ширина – 16,5 см, товщина блоку без палітурки – близько 1,3 см. Зазначено ціну книжки – «8 крб». Висота другого видання становить 24 см, ширина – 16,5 см, товщина блоку без палітурки – також близько 1,3 см. Зазначено ціну книжки – «6 крб». У обох примірниках оригінальні палітурки втрачено, відтак ми зазначили розміри блоку книжки.

Отже, порівнюючи обидва видання, ми виявили, що вони є майже ідентичними (за винятком відступів тексту) та опубліковані без ілюстрацій, задуманих та підготованих письменницею.

«Стародавня історія...» не є прижиттєвим виданням Лесі Українки та з'явилася завдяки зусиллям близької до автора людини – сестри. Проте цінність книжки полягає не лише в цьому. Працю вперше опублікували 1918 р., отже вона належить до доби Української революції, коли українська видавнича справа в Україні була в розквіті.

Біографія та зміст творів Лесі Українки ретельно досліджені, тож ми свідомо оминаємо цю тему. Натомість варто згадати упорядницю книжки, Ольгу Косач-Кривинюк. Молодша сестра Лесі Українки, за

²¹ Васьківська О. Книговидавнича справа в губерніях України у роки визвольних змагань (1917–1920 рр.): тенденції розвитку // Вісник Книжкової палати. – 2018. – № 2. – С. 42.

²² Там само. – С. 43.

²⁰ Українка Леся. Стародавня історія східних народів. – Вид. 2...

фахом лікарка, перекладачка, етнографиня, була близькою подругою письменниці та початковою цільовою аудиторією «Стародавньої історії...». Ольга Петрівна стала першою біографинею сестри та зберігачкою і упорядницею родинного архіву Косачів.

Упродовж 1910–1921 рр. О. П. Косач-Кривинюк із родиною жила на Катеринославщині. Працювала педіатром у дитячому патронажі Катеринославської губернської земської управи в с. Лоцманській Кам'янці (неподалік від Катеринослава). Була обрана членом ради катеринославської «Просвіти». В добу Української революції брала участь у організації сільських просвітянських гуртків із ліквідації неписьменності, у створенні аматорського хору, громадської бібліотеки²³. О. П. Косач-Кривинюк збирала орнаменти народної вишивки. Упорядковані матеріали опублікували в альбомі «Українські народні узори з Київщини, Полтавщини й Катеринославщини»²⁴. Під час дослідження «Стародавньої історії...» ми виявили, що цей альбом теж зберігається у Бібліотеці та зареєстрований за № 2078²⁵.

Саме для молодшої сестри, 13-річної Ольги, Леся Українка задумала й написала свій підручник «Стародавня історія східних народів». Його створення тривало протягом 1890–1912 рр., зі значними перервами. Початкова адресатка, а згодом упорядниця та видавчиня першого накладу книжки, О. Косач-Кривинюк згадувала, що сам текст авторка склала в с. Колодяжному в 1890–1891 рр. Леся Українка також підбрала до нього ілюстрації²⁶. Завершивши працю, вона вважала за необхідне отримати рецензію від фахового історика. Лариса Петрівна писала про це сестрі вже згодом, перебуваючи в 1910–1911 рр. у Єгипті та Грузії. Саме тому книжку не опублікували відразу ж після її написання в 1890-х рр. У 1910–1912 рр. Лариса Петрівна відновила роботу над підручником, планувала його публікацію. 1911 р. письменниця продовжувала вдосконалювати текст та шукала можливості видання книжки у Петербурзі, Галичині, Києві чи Катеринославі²⁷.

Дослідники спадщини Лесі Українки вважають, що місце перебування рукописів 1911 та 1918 рр. – невідоме. 1946 р. син О. Косач-Кривинюк –

Михайло Михайлович Кривинюк, передав останню версію рукопису «Стародавньої історії...» до Інституту літератури Академії наук УРСР²⁸.

Бібліотека ДІМ відновлювала діяльність після деокупації Києва протягом 1944 р. ІК Бібліотеки було втрачено під час німецько-радянської війни 1941–1945 рр. Відтак 1944 р. розпочали нову ІК № 1 Бібліотеки ДІМ. Саме в ній зареєстроване перше видання «Стародавньої історії східних народів» Лесі Українки²⁹.

Папір крайніх сторінок та палітурка оригіналу ІК № 1 не витримали випробувань часом та частого використання в робочому процесі. Тому перегляд початкових сторінок і палітурки ускладнений. Натомість завірена печаткою музею паперова копія ІК № 1 засвідчує, що оригінал ІК № 1 розпочали 1944 р., а завершили 1946 р. Кількість зафіксованих у ній видань становить від № 41 до № 3975 включно. «Стародавня історія...» міститься в ІК № 1 Бібліотеки ДІМ під інвентарним № 246³⁰. Книжка надійшла до книгозбірні та була зареєстрована 23 липня 1944 р., про що свідчить позначка у графі із заголовком «Дата». Це підтверджує і невеликий порядковий номер реєстрації підручника.

Друге видання «Стародавньої історії» зареєстроване за № 7012 в ІК № 3. Означену ІК розпочали 1 вересня 1948 р., всього в ній зафіксована 4001 книжка, від № 7001 до № 11000. Друге видання «Стародавньої історії...», ймовірно, зареєстрували у книгозбірні у вересні 1948 р.

Технології реставрації застосовувалися у ХХ ст. та вдосконалюються нині. Проте не всі бібліотеки в Україні мали та мають можливість ними скористатися. Оригінальна палітурка «Стародавньої історії...» була втрачена або навмисно знецінена. Відтак її замінили на палітурку з картону, обклеєного ледерином пісочного кольору. Це був типовий матеріал для т. зв. ремонту бібліотечних книжок в УРСР. Блок підручника з усіма сторінками зберігся, хоча має пошкодження і втрати паперу. Кілька сторінок наприкінці книжки – нерозрізані. Натомість стан другого видання є суттєво кращим, хоча оригінальну палітурку також втрачено, її замінили на сірий картон із рукописною назвою на обкладинці.

У добу СРСР книжки періоду 1917–1921 рр. активно списували, тобто складали акт списання та вилучали з бібліотек і передавали на переробку. Це стосувалося не всіх видань, наявних у бібліотеках, існували певні критерії їх списання. Серед об'єктивних варто згадати ураження книжок пліснявою та неможливість їх реставрації. Водночас як складова цензури існували суб'єктивні критерії, зокрема вилучення з

²³ Одарченко П. Ольга Петрівна Косач-Кривинюк – сестра Лесі Українки // Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості = Lesya Ukrayinka. Chronology of life and creative work / Ред. П. Одарченко; Українська вільна академія наук у США. – Нью-Йорк: [Друком вид-ва спілки «Гомін України»], 1970. – С. 892–893.

²⁴ Українські народні узори из Київщини, Полтавщини, Катеринославщини / Упоряд. О. Косач-Кривинюк. – Вип. 1. Вирізування й настилування. – Київ: Вид. Ольга Кривинюк, 1928. – 6 с.

²⁵ Бібліотека ДІМ. – Інвентарна книга № 1... – № 2078. – С. 205.

²⁶ Косач-Кривинюк О. Передмова до I видання... – С. 1.

²⁷ Огнєва О. Передмова // Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14-ти томах. – Том 10. Стародавня історія східних народів. Конспекти. Виписки із книг. Нотатки та інше / Заг. ред. Ю. Громик та ін. – Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. – С. 34.

²⁸ Там само. – С. 20.

²⁹ Бібліотека ДІМ. – Інвентарна книга № 1... – № 246. – С. 14.

³⁰ Там само. – С. 14.

бібліотек УРСР видань, «застарілих за змістом». Вочевидь, такий критерій був і надалі залишається суб'єктивним і зазвичай спекулятивним. Таке припущення підтверджується оглядом ІК Бібліотеки. Сучасні українські авторитетні дослідники книг вважають (і ми з ними погоджуємося), що «кампанії з чисток фондів» не можуть змінити історію чи применшити значення певних видань у той чи той час. Ці книжки вже є джерелом для майбутнього, і наше завдання їх зберегти³¹.

Аналізуючи ІК Бібліотеки, бачимо, що видання, що з'явилися в 1917–1921 рр., вилучалися з фондів книгозбірні музею переважно шляхом їх списання. Лише зрідка книжки передавали до музейних фондів. Інколи вилучали навіть видання з перших накладів, датовані до 1919 р. Вважалося, що наявність навіть кількох праць одного автора «перевантажує» фонди Бібліотеки. Відтак книжка, «менш цінна за змістом», на думку бібліотекаря або згідно з тодішніми бібліотечними нормами, списувалася відповідним актом. Цінність же того чи того видання визначалася згідно з панівною в СРСР ідеологічною парадигмою. Такими були загальні тенденції у процесі формування бібліотечних фондів у СРСР загалом та в УРСР зокрема.

Не уникла цієї долі й «Стародавня історія...». У графі ІК № 1 під заголовком «Вибула. Дата. Акт. №» навпроти книжки є особливі позначки, які, згідно із правописом, означають перенесення інформації з попереднього рядка. У попередньому ж рядку зазначено, що книжку за № 245 було списано згідно з Актом № 221 за 1949 р.³². Це означає, що за тим самим актом № 221 списали й мали вилучити із Бібліотеки й «Стародавню історію...» Лесі Українки. Ми здогадуємося про причини того, чому підручник все-таки залишився у книгозбірні та, попри всі бібліотечні норми, зберігався в ній понад 70 років. Загальновідомо, що у бібліотекарів у СРСР існували щорічні норми списання книжок. Однак, розуміючи справжню цінність «списаних» видань, їх часто й надалі залишали у книгозборищі. Так, імовірно, сталося і зі «Стародавньою історією...».

Водночас другий екземпляр другого видання за інвентарним № 7011 справді списали за актом «від 15.IX.53»³³ та вилучили із Бібліотеки ДІМ.

Отже, у статті авторка вивчила ступінь залучення до наукового обігу першого та другого видань «Стародавньої історії східних народів» Лесі Українки. Від середини ХХ ст. в УРСР праця публікувалася лише частково, у вигляді згадок, інколи навіть без прямих посилань на неї.

Від початку ХХІ ст. підручник неодноразово публікували як у паперовому, так і в електронному вигляді. Було здійснене його факсимільне видання. Протягом ста років робилися спроби дослідити як історію написання книжки, так і історію її видання. Попри позірну широту дослідження, ми не можемо стверджувати, що події, пов'язані з написанням та публікацією «Стародавньої історії...», було вивчено достеменно.

У ХХ ст. відбулося чимало археологічних знахідок, які значно розширили інформаційне поле історії Стародавнього Сходу. Та все одно переклади текстів, зроблені Лесею Українкою у «Стародавній історії...», залишаються актуальними. Значущість цього підручника також полягає в самому факті його існування, адже він став першим україномовним посібником із історії Стародавнього Сходу. Завдяки Лесі Українці як авторці та Олені Косач-Кривинюк як упорядниці книжка має як біографічну, так і бібліографічну цінність. Екземплярів, виданих 1918 р., залишилося вкрай мало, тож обидва примірники, на наш погляд, можна вважати бібліографічною рідкістю. Перше видання «Стародавньої історії...» зберігається у Бібліотеці. А друге видання представлене в експозиції НМІУ. Обидві книжки нині перебувають на обліку Бібліотеки. Видання «Стародавньої історії...» є унікальним надбанням музею, тому вважаємо доцільними зміну їхнього статусу та переведення із книжкового до фондowego зібрання НМІУ.

Сукупність згаданих особливостей дозволяє підняти екземпляри підручника з Бібліотеки до рівня колекційних та музейних об'єктів. Видання, які ми досліджували, не внесені до Державного реєстру національного культурного надбання. Однак вони мають риси, притаманні книжкам, які, за визначенням у Порядку відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання, варті внесення до реєстру. Адже «Стародавня історія...» належить до українських видань, опублікованих «українською мовою протягом 1801–1922 років, незалежно від того, на якій території вони надруковані».

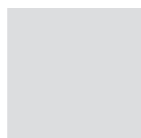
Історичні розвідки зазвичай передбачають імовірність відкриття невідомих раніше архівів та нових матеріалів. Під час написання цієї статті ми виявили, що це «Стародавня історія...» – не одне унікальне видання у Бібліотеці, пов'язане з родиною Косачів. Як зазначалося, у книгозбірні ми виявили «Українські народні узори із Київщини, Полтавщини, Катеринославщини», зібрані О. Квіткою-Косач. Тож завдяки ІК Бібліотеки можна не лише відстежити історію певної книжки та історію бібліотечного фонду загалом, а й сформуванню колекції видань. Формування такого колекційного книжкового зібрання у Бібліотеці розширить експозиційні можливості в майбутньому. Йдеться про ство-

³¹ Ковальчук Г. І. Вказ. праця. – С. 230.

³² Бібліотека ДІМ. – Інвентарна книга № 1... – С. 14.

³³ Там само. – С. 1.

рення як виставок, що висвітлюють епоху, так і тематичних та персоніфікованих експозицій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Бібліотека Державного історичного музею. – Інвентарна книга № 1 [рукопис]. – Київ, 1944–1946. – 215 с.

Бібліотека Державного історичного музею. – Інвентарна книга № 3 [рукопис]. – Київ, 1948. – 160 с.

Васьківська О. Книговидавнича справа в губерніях України у роки визвольних змагань (1917–1920 рр.): тенденції розвитку // Вісник Книжкової палати. – 2018. – № 2. – С. 42.

Возняк М. С. Першодруки Лесі Українки // Наукові записки Львівського державного університету. Літературно-критичний збірник. – Т. 19, вип. 1. – 1951. – С. 20–51.

Донцов Д. Поетка українського рісорджіменту (Леся Українка). – Львів: Друкарня Наукового товариства ім. Т. Шевченка, 1922. – 48 с.

Драй-Хмара М. Леся Українка: життя і творчість. – [Київ]: Держвидав України, 1926. – 156 с.

Зеров М. Українське письменство / Упоряд. М. Сулима; післям. М. Москаленка. – Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 1301 с.

Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут української книги. – Київ: НБУВ, 2004. – 644 с.

Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості = Lesya Ukrayinka. Chronology of life and creative work / Ред. П. Одарченко; Українська вільна ака-

демія наук у США. – Нью-Йорк: [Друком вид-ва спілки «Гомін України»], 1970. – 923 с., [13] арк. іл.

Косач-Кривинюк О. Передмова до I-го видання // Українка Леся. Стародавня історія східних народів. – Вид. 1. Наклад Ольги Косач-Кривинюк. – Катеринослав: Друкарня І. Вісмана та І. Мордхілевича, 1918. – С. 1.

Міяковський В. Леся Українка «Стародавня історія східних народів» [Рецензія] // Літературно-науковий вістник. – Т. LXXII: Річник XX, Кн. I. – Львів: Друкарня Наукового товариства ім. Т. Шевченка, 1919. – С. 126–127.

Огнєва О. Передмова // Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14-ти томах. – Том 10. Стародавня історія східних народів. Конспекти. Випуски із книг. Нотатки та інше / Заг. ред. Ю. Громик та ін. – Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. – С. 9–34.

Огнєва О. Д. Леся Українка та її «Стародавня історія східних народів». Історія створення і побутування / [Уклад. та відп. ред. О. Петренко]; Одеський будинок-музей ім. М. К. Реріха, Український культурний центр при Посольстві України в державі Ізраїль. – Одеса: Астропринт, 2021 (серія «Спадщина України», вип. 6). – С. 40–44.

Одарченко П. Ольга Петрівна Косач-Кривинюк – сестра Лесі Українки // Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості = Lesya Ukrayinka. Chronology of life and creative work / Ред. П. Одарченко; Українська вільна академія наук у США. – Нью-Йорк: [Друком вид-ва спілки «Гомін України»], 1970. – С. 892–893.

Підгайний Л. Леся Українка: популярний критико-біографічний нарис / Ред. Я. Савченко. – Харків-Київ: Державне вид-во України, 1929. – 88 с. (серія «Популярні нариси про українських класиків»).

Про затвердження Порядку відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання. Наказ Міністерства культури України № 437 від 14.06.2016 р. [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0936-16#Text> (дата звернення: 01.02.2022).

Радько А. В. Борис Якубський – дослідник, текстолог і видавець Лесі Українки: дис... канд. філол. наук (доктора філософії). Спец. 10.01.01 – українська література / Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Київ, 2019. – 240 с.

У безплатному доступі з'явилося повне зібрання творів Лесі Українки [Електронний ресурс]: Нова українська школа. – Режим доступу: <https://nus.org.ua/news/u-bezkoshtovnomu-dostupi-z-yavylos-povne-zibrannya-tvoriv-lesi-ukrayinky/> (дата звернення: 15.02.2022).

Українка Леся. Первісні люде: світ, відомий давнім людям / За ред. Д. Антоновича. – Ляйпциг: Друкарня К. Г. Редера, 1923. – 20 с.

Українка Леся. Стародавня історія східних народів. [Текст, репринтне видання] / Упоряд., підгот. текстів та іл., комент., примітки О. Огнєва, Н. Стащенко. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. – 256 с., XLVIII: іл.

Українка Леся. Стародавня історія східних народів. – Вид. 1. Наклад Ольги Косач-Кривинюк. – Катеринослав: Друкарня І. Вісмана та І. Мордхілевича, 1918. – 252 с.

Українка Леся. Стародавня історія східних народів. – Вид. 2. Наклад Українського видавництва в Катеринославі, № 35. – Катеринослав: Друкарня І. Вісмана та І. Мордхілевича, 1918. – 252 с.

Українка Леся. Твори: у 5-ти томах / [Ред. кол.: П. Г. Тичина (голова) [та ін.]]. – Київ: Держлітвидав України, 1951–1956.

Українські народні узори из Київщини, Полтавщини, Катеринославщини / Упоряд. О. Косач-Кривенюк. – Вип. 1. Вирізування й настилування. – Київ: Вид. Ольга Кривинюк, 1928. – 6 с.

Шаян В. П. Переклад Гімнів Рігведи і духовний світ Лесі Українки // Віра предків наших. – Т. 1. – Гамільтон: Об'єднання українців Рідної Віри, 1987. – С. 663–701.

Ольга Голдованська
старша наукова співробітниця
науково-дослідного відділу
«Історія незалежної України»,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
gold_o_s@ukr.net

Olha Holdovanska
Research fellow
of the department of Ukrainian history
of the XIV – the beginning of XX century,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**ПЕРУКАРСЬКІ ЕЛЕКТРОПРИЛАДИ
В КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

**HAIRDRESSING ELECTRIC APPLIANCES
IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM
OF THE HISTORY OF UKRAINE**

Анотація

У публікації за матеріалами Національного музею історії України проаналізовано та досліджено історію побутування перукарських приладів для домашнього та салонного використання серед жіночої частини населення Української Радянської Соціалістичної Республіки, історію та класифікацію жіночих зачісок, які були популярними в 1980–1990-х рр., вплив іноземних модних тенденцій на моделювання зачісок.

Ключові слова:

Національний музей історії України, зачіска, салон краси, перукар, перукарня, стрижка, електричні щипці, електроприлад, електричний фен, стиль, бігуді.

Abstract

The paper analyzes and investigates the history of hairdressing appliances for household and professional purposes which were used by the women of the Ukrainian SSR on the materials from the National Museum of the History of Ukraine. The history and classification of women's hairstyles, which were popular in the 1980s–90s and the influence of foreign fashion trends on the hairstyle modeling are also analyzed.